

Malina János

Budapest, Krisztina krt. 13., 1122

Jelen sorok írója pályájának jellemzésére alighanem a "nyílegyenes" szó tekinthető a legkevésbé találónak. Már úgynevezett családi háttérrel halmozottan hátrányos helyzetbe - ún. hendikep - hozott a különféle versenyrajtoknál: szüleim mindketten sokszorosan frusztrált, döntésképtelen, magukból kilicitálni a minimumot sem tudó, ráadásul mindezt véget nem érő - és tettelegességig menő - acsarkodásokban levezetni próbáló emberek - illetve ma már csak apám él. Gyermekkorom meghatározó élménye volt az abszurdnak való teljes kiszolgáltatottság, a tökéletes tehetetlenség érzése, a felém egyszerre sugárzó szülői bálványozás és a türelmetlenség, bizalomhiány; ehhez még hozzájött az igénytelenséggel súlyosbított anyagi szűkösség. Mindezekből kifolyóan, jóllehet az átlagosnál nyilvánvalóan jobb képességeimnek köszönhetően a tágabb külvilágtól is besöpörhettem a szülői istenítéssel látszólag összhangban lévő elismerő reakciókat, a könnyű sikerek sokkal többet ártottak, mint használtak. A fenti kontextusban ugyanis egy tudatosan fel nem ismert, ám annál rendíthetetlenebb meggyőződés alakult ki bennem kisebb értékűségemről, tehetetlenségemről, bárminő kompetitív szituációban biztos vert helyzetemről. Ösztönösen elkerültem minden olyan helyzetet, amelyben ezt megcáfoló eredményt, győzelmet, sikert könyvelhettem volna el - ha mással nem, fel nem készüléssel, ami nem mindig volt egyszerű, mert amúgy a görcsös jógyerekség mintaképe voltam). Végeredményben az következett mindebből, hogy semmiféle késztetésem sem volt arra, hogy a képességeimmel sáfárkodjam: hogy valamilyen érdeklődésemet vagy hajlamomat elmélyült munkával műveljem, s hogy adottság és munka kombinációjának eredményét próbára tegyem, értékét kitapogassam. Vagy egészen röviden: mivel amúgy szépecskén dicsérgettek, belül viszont egy merő vereség voltam, nem lett volna nagy üzlet valamit igazán elkezdni, kockáztatni és külsőleg is veszteni, miután a nyereséje esete szubjektíve nem jött szóba.

Mindez sajnos - minden bizonnyal nem véletlenül - a zenéhez fűződő kapcsolatomban nyilvánult meg a legvegytisztábban. A zene persze érdekelt, otthon állt egy ki tudja, honnan származó, Gustav Rösler K. u. K. Hof-Lieferant feliratú zongora, így hát szüleim zongorázni tanítottak. A sikertelenségtől - pontosabban inkább a sikertől - való rettegés, és a szüleimnek az a nyilvánvaló szándéka, hogy a ritka családi alkalmakkor "produkáljanak", eleve kizárta az intenzív előrehaladás lehetőségét. A kialakult képlet - nem gyakorolok, mert nincs sikerélményem, nincs sikerélményem, mert nem gyakorolok - persze jól ismert, csak hogy ebben az esetben legmélyebb hajlamaim ki nem éléséről, legjelentősebb tőkém módszeres elherdálásáról volt szó.

A nihilbe vezető útról, csodával határos módon, 18 éves korom táján kezdtem lekanyarodni. Valószínű, hogy ezt legnagyobb részét annak a középiskolai osztálynak - és osztályfőnökömnek, a

csodálatos Komlós Gyulának - köszönhettem, amely egy robbanás erejével szakított ki addigi környezetemből. A gondolati, morális, érzelmi behatások olyan koncentrációban és intenzitással értek ott, ami egyszeriben kárpótolt - már amennyire ez utólag lehetséges - az otthoni környezet alapvető hiányosságaiért. Az első fontos lépés 17 éves koromban az volt, hogy elkezdtem kórusénekesi pályámat; ez azután egy évtizedig volt fontos vonal az életemben. Egy-két évvel később pedig elindultam egy játékos irodalmi tévé-vetélkedőn, majd további két-három hasonló kvízben vettem részt, meglehetősen sikerrel. Ez alig túlbecsülhető jelentőségű fejlemény volt: a valódi megméretés révén kivívott siker élményének megismerése. Hamar kiderült az is, hogy bár hangom közepes, jó kórusénekes vagyok. Egészséges körülmény volt, hogy mindkét sikerágazatomban saját elhatározásból, kedvvel működtem, s elhatározásaim vezettek valahová. Valami nagyon messze persze nem, hiszen ekkorra már visszavonhatatlanul belesodrótam a matematikusságba: kivételes gimnáziumi osztályom matematikai tagozatú volt, s benne néhány kiugró tehetség mögött a jobbak közé tartoztam: világos volt, hogy simán fel fognak venni az egyetemre matematikus szakra. A "döntés" kockázatmentes mivolta jól kendőzte azt a tényt, hogy tulajdonképpen szó sem volt döntésről.

Említett sikerágazataimat persze nemcsak úgy választottam meg, hogy "hivatalos" érdeklődésemet és tevékenységemet ne érintsék, a vele kapcsolatban változatlanul fennálló alapgörcsöt ne oldják, az alapvető munkaképtelenséget ne enyhítsék, hanem úgy is, hogy ne igényeljenek tartós egyéni erőfeszítést (a tévé nem tartós, a kóruséneklés kollektív erőfeszítést igényelt), ezáltal megint csak érintetlenül hagyva munkaképtelenség-komplexusomat.

Mindezt, a sikerrel kecsegtető, de erőbefektetést igénylő és megméretéssel "fenyegető" irányoktól való - gyakran nevetségesen alacsony szinten megideologizált - állandó ellavírozási taktikát csak jóval később, 35 és 40 éves korom között ismertem fel a maga teljességében. (Két jellezetes példa egyetemi éveimből: a műfordítás és a nyelvészet. Eljártam Benedek Marcell műfordítás-szemináriumára, és felvételiztem általános nyelvészet szakra. Mindkettő nagyon érdekelt, és nyilvánvalóan egyikben sem voltam teljesen tehetségtelen. Mindkét esetben meggyőztem magam arról, hogy nem érdemes folytatni a dolgot.) Az első egészséges jelek után azonban mindenesetre - kiváltképp, hogy a matematikus szak "sikerese" elvégzése után immár letagadhatatlanná vált, hogy nem tudok mihez kezdeni magammal - egyre inkább szembenéztem a felmerülő kérdésekkel. Újabb, ezúttal már felnőtt módon megválasztott tanulmányokba kezdtem - elvégeztem a zenetörténet szakot -, lassan-lassan dolgozni is megtanultam. 1979-ben befejeztem tanulmányaimat a Zeneakadémián, 1981-ben diplomát, Szabolcsi-jutalmat és egy egyéves belgiumi ösztöndíjat kaptam. Belgiumból visszatérve, 1982-ben, 34 éves koromban ott álltam ismét a pesti aszfalton, majdnem tökéletesen pályakezdőként. Közben 1979-ben részt vettem a cseh ellenzékiekkel szolidarizáló első tömeges aláírási kampányokban, majd lelkesen Szetázni kezdtem, és egyéb helytelenségekben vettem részt a hétfői szabadegyetem látogatásától a szamizdat-terjesztésig. Az aláírásokkal sikerült kivívnom, hogy a Rádió néhány hónapig nem foglalkoztatott. Nyilvántartott ellenzéki lettem.

Korai élettörténetemet azért tártam elő talán fárasztó részletességgel, mert úgy gondolom, viszonylag ritka emberfajta-hoz tartozom, illetve tartoztam akkor, amikor az ellenzéki létforma kihívásával szembekerültem. Röviden szólva: olyan frusztrált ember voltam, aki ezt az állapotát felismerte, és akkor már nagy erővel próbálta felgöngyölíteni a problémáit, kifürkészni saját motívumait és tettenérni magában a rossz/gyermeteg/visszaeső/neurotikus reakciókat. Következésképpen talán viszonylag hiteles, vagy legalábbis érdekes beszámolókat adhatok az ellenzéki dilemmájáról - Karinthyval szólva - az illető agyból nézve. (Mindazok tudniillik, akiknek ellenzéki válása és marginalizálódása nem mentes a pótcselekvés mozzanatától, viszonylag ritkán engednek bepillantást az ezzel kapcsolatos kétségeikbe.)

* * * * *

Hogy világos legyen: semmiképp sem gondolom, hogy az ellenzéki válás és marginalizálódás feltétlenül pótcselekvés. S az ellenzék soraiba való saját bekerülésem sem volt hasonlítható - bár külső, esetleges hatások is szerepet játszottak benne - a matematikus szakra való besodródásomhoz. Attól mindenesetre - ma is úgy gondolom: teljes joggal - mindig elfogott a pulykaméreg, ha közönséges gyáva és puhány alakok, akik semmiféle cél érdekében sem engedtek volna tökéletes konformizmusukból, bármiféle ellenzéki séget, kockázatvállalást ex cathedra lelki elferdülésének bélyegeztek meg (saját erkölcsi elferdülésüket leplezendő, és a hatalom szája ízet tökéletesen eltalálva), nos, ettől az alpári magabiztosságtól (őket hívja Bibó hamis realistáknak egyébként) mindig úgy elfogott a pulykaméreg, hogy igazából nem is jutott eszembe: adott esetben bizony igenis lehetséges, hogy valaki legfőképpen lelki csődjeit akarja az ellenzéki gloire-ral kompenzálni. Pedig, visszagondolva, kezdettől fogva rendelkezéseimre állt egy-két szembeszökő példa.

Tulajdonképpen kísérteties, hogy választásaink, cselekedeteink önmagukban véve milyen keveset árulnak el a mögöttük rejlő motívumokból: azok ismerete nélkül pedig mennyire bizonytalan a róluk alkotható ítélet. Lehet embert ölni hősként és aljas haszonlesésből; lehet nagylelkűséget gyakorolni nagyvonalú önzetlenségből és kicsinyes bosszúvágyból. A szélsőséges katolikus álláspont szerint minden cselekedet, még a látszólag legönzettelenebb is, az önző érdeken alapul, hiszen mindig valamilyen nyereség vágya hajtja, ha más nem, akkor az üdvözülésé. Ez a nézet persze csacsóság, hiszen végső soron bárminemű felelősség tagadásával egyenértékű. Ám az egyszer bizonyos, hogy a marginalizálódás, a biztonság, az anyagi előnyök feladása adott esetben rendkívül olcsó, ráadásul kifejezetten látványos módja annak, hogy nagyon meg lehessünk elégedve önmagunkkal, hogy rendbehozzuk önértékelésünk zavarait, sőt a társadalom kevés legjobbjá közé sorolhassuk magunkat. És legtöbbször nincs mód arra, hogy első pillantásra felmérjük a marginalizálódás valódi hátterét.

¹Hihetetlen áldozatokat hozhatunk magasabb célok oltárán anélkül, hogy abból bárki valamit is észrevenne.

A saját esetünkben persze semmivel sem egyszerűbb a helyzet. Ami engem illet, én a bevezetőben felvázolt jellemkohóból - kézenfekvő okokból, a levezetést hadd mellőzzem most - jól fejlett általános és erkölcsi maximalizmussal kerültem ki. Mármost ez nyilvánvalóan sokkal jobb dolog, mint az erkölcsi és az általános igénytelenség, tehát alapvetően vállalnom kell továbbra is. Nem árt azonban az óvatosság, hiszen mindig ott leselkedik a veszély, hogy kategorikus erkölcsi imperatívusznak tűntethetek fel a magam számára olyasvalamit, ami valójában alapos, bár tudatosan nem vállalt számítás eredménye. Azaz állandó éberséggel kellett (volna) megkülönböztetnem a bűzát az ocsútól, a bátorságot az esetleg gyávaságból meg nem tenni nem mert cselekedettől, az önámító szerepjátszástól. Ez a szétválasztás pedig nem könnyű dolog. Nincs is rá, azt hiszem, biztos kritérium. Dobszay László, egykori professzorom a Zeneakadémián - akitől a legváratlanabb pillanatokban lehet(ett) életre szóló érvényű útmutatásokat kapni - mondta egyszer, hogy amiképpen egy bonyolult zenei alakzat formatani interpretációja végső soron ízlés kérdése - csak éppen kiműveltnek és felelősnek kell lennie annak az ízlésnek -, ugyanúgy cselekedeteink erkölcsi elbírálásában is csupán saját lelkiismeretünk illetékes - csakhogy a lelkiismeretnek is kiműveltnek és felelősnek kell lennie. Attól tartok, ennél sokkal jobb recept nem létezik, és én sem próbálok mást, mint lelkiismeretemet, valamint élet- és önismeretemet egyre jobban kiművelni, és egyre felkészültebben csinálni ugyanazt.

Bennem is megvolt persze az az egészséges érzület, amely - ha van az emberben szemernyi őszinteség önmagával szemben - megkeseríti az önmagunk nagyszerűsége fölött érzett zavartalan örömet, s a marginalizálódást mint kompenzációt, pótcselekvést kevésbé kifizetődővé teszi; ez pedig a félelem. Félttem, amikor a 79-es petíciókat aláírtam. Mégis aláírtam őket, mert - bár valaminő mérlegelés itt is hiányzott - egyszerűen úgy éreztem, nem viselkedhetem "gyávábban", mint az a közeli barátom, aki az íveket elém tette. Jóval később ismertem csak fel a diszkrepanciát a között az - egyébként kezdettől fogva követett - elv között, hogy semmiképp sincs jogom megítélni/elítélni "kívülről"² azokat, akik egy nyilvánvalóan vállalható szöveget nem írtak alá², és aközött, hogy a magam számára - eleinte legalábbis - eleve nem találtam igazán jó lelkiismerettel vállalhatónak mást, mint a feltétlen aláírást. Később gyakran eljátszottam a gondolattal, mi lett volna, ha a kritikus napon, amikor az íveket elém tették, történetesen nem tartózkodom otthon. Az első két évben mindenesetre győzött a feltétlennek vélt erkölcsi parancs, már csak azért is, mert különösebb bajom nem lett, és a kezdeti félelem a megszokással jelentősen csökkent.

A lényeges változást stratégiámban 1981/82-es tíz hónapos belgiumi ösztöndíjam (hiába no, puha volt már az a diktatúra!) brüsszeli magánya hozta magával. Jóllehet továbbra is részt vettem, brüsszeli rezidensként, a honi ellenzékét segítő kisebb csínyekben, ott eszméltem rá hirtelen, hogy semmi más nem olyan fontos számomra, mint annak az igazolása - mégpedig elsősorban a

² feltéve, hogy az egyszerű nem helyett nem takaróztak nevetséges (pl. stiláris) kifogásokkal, és különösen, ha nem tették függővé az aláírásukat másokétól,

magam számára -, hogy másodikként választott élethivatásom, a zene immár valódi és jó választás volt. Szembenéztem azzal, hogy a helyzet nem igazán rózsás (életkor, bizonyos képzési hiányosságok, ezekből fakadó - ezúttal indokolt - önbizalom-problémák, a megfelelő "műfaj" megtalálásának nehézségei stb.), és úgyszólván egyik pillanatról a másikra megvilágosodott előttem, hogy vagy mindent felteszek erre a lapra, ennek a célnak rendelve alá minden mást, beleértve az ellenzéki tevékenységet is (mely esetben esélyem van arra, hogy egy évtizedekig nem remélt, nagyszabású, munkával kiküzdött és "felnőtt" sikert könyvelhetek el), vagy ellenkezőleg, az ellenzéki szerepléssel és más kézre eső, alkalmas eszközökkel addig tartom magam távol az alkotó tevékenység lehetőségétől, amíg egyszer csak valóban visszavonhatatlanul késő lesz, és akkor már sohasem fogom megtudni, rekedt-e bennem valamilyen lehetőség egyáltalán. Ez utóbbi alternatíva viszont tökéletesen elviselhetetlennek tűnt fel előttem, ezért szilárdan eltökéltem: meg fogom tudni. S ha a válasz netán negatív, akkor még mindig ráérek rezignáltan, de immár esetleg teljesen ésszerűen a marginalizálódás mellett dönteni, "feláldozni magam". Igazi, felelős döntés volt, az egyik legfontosabb az életemben.

A többé-kevésbé pályakezdőként a pesti aszfaltra lépésem és a Nagy Fordulat bekövetkezése között volt persze példa arra, hogy egybe-másba belemásztam, amibe tulajdonképpen nem akartam. A lényeg azonban az volt, hogy megtanultam nemet mondani. (Egy vallomás: előfordult, hogy suttyomban aláírást gyűjtöttem olyan petícióra, amit magam éppen jobbnak láttam nem aláírni.) Olykor nagyobb heccben is részt vettem, sokban viszont nem. Mindent összevéve nem lettem hivatásos ellenálló, és lassan megtanultam magam ezzel együtt elfogadni. Megváltoztam.

Ma, 1991-ben persze még mindig annak a kérdésnek a megválaszolásában munkálkodom, amelyre Brüsszelben "felesküdtem". Csak a játék vált időközben egyre izgalmasabbá, és én egyre jobban élvezem.

Hát ennyi.

DEFENZO-OFFENZIV UTÓIRAT - MÁSOKRÓL

Defenzíva

Mint utaltam rá, nem gondolom, hogy a marginalizált ellenzékben nem voltak olyanok, akik ezt az életformát felelősségteljes, bölcs megfontolásból - ha tetszik, hősiesen - vállalták. Minden erkölcsi elismerésem és tiszteletem az övék. Olyanok tartoztak ide, akik megtalált hivatást, pályát, biztos sikereket áldoztak fel, akik már bizonyítottak maguknak és másoknak. A demokratikus ellenzék nagy, máig ható erőssége volt, hogy akadtak ilyenek - nem is kevesen. De az is ugyanolyan tiszteletreméltó, ha valaki, aki különösebb hosszútávú ambíciók nélkül, élte a maga többé-kevésbé harmonikus vagy legalább megállapodott életét, egyszerűen úgy érezte: nem kussol többet, vagy úgy gondolta: többet használ vagy jobban érzi magát mondjuk szamizdatraktárosként, mint teszem azt háziasszonyként. Mint mindenben, itt is az arányok kérdése a fontos. Ha valaki képes mérlegre tenni: miről mond le miért, és ésszerű döntést hozni, akkor a döntése mindenképpen tiszteletreméltó. Baj csak a nem kiművelt, nem felelős döntésekkel van.

Offenzíva

Most nem keríthetem sort az SZDSZ-től való elhidegülésem történetére. Amikor a Mátrában erről beszélgettünk, Balassa Péter azt mondta, hogy ő kezdettől fogva távol tartotta magát a mozgalomtól, annak óhatatlanul bolsevik vonásai miatt.

Sokat gondolkodtam azóta ezen a radikális véleményen. Ideírom az ideiglenes végeredményt, amely, ha akarjátok, elég lapos: igenis, nem mindenki (lesz) bolsevik, aki beszáll egy mozgalomba (ezt persze nem magam miatt mondom), de talán, talán... talán minden mozgalom bolsevik legalább egy kicsit.

A következő Elmohán esetleg többet tudok mondani a tárgyról.